

Saatiinko palo rajatuksi?

1.

Kun silmäilee vuonna 1956 ilmestynyttä Nykysuomen sanakirjan IV osaa, kiintyy huomio *rajoittaa* ja *rajata* -verbien käsitelyyn.

Rajoittaa-verbille mainitaan kaksi merkitystä. Ensinnäkin se on = 'olla jonkin rajana', esim. »Rintaonteloa rajoittavat kylkiluut». Toiseksi se on = 'asettaa jollekin rajat; erikoisesti supistaa johonkin määrään, estää olemasta jotakin astetta suurempi, kasvamasta määrärajan yli'.

Toisen merkitysryhmän esimerkit eivät kuitenkaan heijasta tuota merkityksenselityksenä mainittua ja aikoinaan tavallista neutraalia merkitystä 'asettaa rajat (yleensä)'. Tätä merkitystä voitaisiin kuvata vaikka lauseella »Piirustuksiin rajoitettiin keittiön ala». Sanakirjan esimerkit sen sijaan ovat kauttaaltaan sanakirjan mainitsemaa 'supistamiseen' viittaavaa erikoiskäyttöä: »Uudessa hallitusmuodossa rajoitettiin hallitsijan valtaa»; »Puheenvuorojen pituus rajoitetaan viiteen minuuttiin».

Rajata-verbinkin sanakirja tuntee. Se on mainittu valokuvaustermiksi, merkityksenä 'rajoittaa kuva tai kuva-ala jättämällä epäolennaiset yksityiskohdat pois'.

Itse asiassa *rajoittaa*-verbillä oli tuolloin kahden sijasta kolme merkitystä: ensin tuo 'olla jonkin rajana' (= ruotsin *gränsa*), toiseksi 'asettaa rajat neutraalisessa mielessä' (= ruotsin *avgränsa*), kolmanneksi 'supistaa, estää kasvamasta määrärajan yli' (= ruotsin *begränsa*).

Ja juuri tuo merkitysten ylenpalttisuus johdatti valokuvaustermin *rajata* nopeasti alueenvaltauksen: se sai muutenkin kuin kameramiesten kielessä merkityksen 'avgränsa', joka aiemmin oli kuulunut yksinomaan *rajoittaa*-verbille.

Muistan hyvin, milloin näin ensi kerran tuota *rajata*-verbin laajentunutta käyttöä. Se oli viisikymmenluvun loppupuolella, Ylioppilaslehdessä. Tallessani ei ole lehtileikettä, mutta jo kuusikymmenluvun alkupuolella tällainen käyttö oli käynyt varsin yleiseksi. Rajattiin tehtäviä ja rajattiin maastoalueita, eikä se ollut suinkaan samaa kuin niiden supistaminen enimmäismäärään. Samaan tapaan kirjoittaja jatkuvasti rajaa aiheensa; tukkaakin parturissa rajataan. Eipä tuossa tuntuisi enää »rajoittaminen» käyvän.

Rajaaminen oli tuota pikaa osoittanut käyttökelpoisuutensa; siitä oli tullut jokapäiväistä nykysuomea. Saman tien se muuten oli, hyvin perustein, vallannut *rajoittaa*-verbin merkityksen 'olla jonkin rajana': »Hämettä rajaa etelässä Uusimaa» (ei niinkään enää »rajoittaa»).

Mutta niin kuin kielen elämässä toisinaan käy, uusi sana voi myös karata karsinastaan. *Rajata* on huomaamatta tunkeutunut jäljellä olevallekin *rajoittaa*-verbin alueelle, sille johon juuri tätä verbiä tuntuisi jatkuvasti tarvittavan.

Ihan selvähän verbien raja ei voi olla. Esim. lause »Kirjoituksen pituus rajattiin neljään liuskaan» tuntuu mahdolliselta, jos asiaa ajatellaan pelkän rajojen asettamisen näkökulmasta, mutta luontevammalta tässä silti tuntuu *rajoitettiin*. On näet ilmeisesti kysymys siitä, että kirjoituksen pituudelle tällä lailla pantiin enimmäisraja.

Vielä ilmeisempää *rajata*-verbin väärinkäyttö on seuraavissa lehtikielestä poimimissani esimerkeissä: »Maastovaikeudet rajasivat rakentamista»; »Alkoholin käyttöä olisi rajattava»; »Uhkaavalta näyttävä palo saatiin kuitenkin rajatuksi».

Yhdessäkään esimerkissä ei puhuta neutraalista rajojen asettamisesta; kaikis-

sa on kysymys siitä merkityksestä, jonka Nykysuomen sanakirja ilmaisi alkuun lainaamillani sanoilla 'supistaa jokin johonkin määrään, estää olemasta jotakin astetta suurempi, kasvamasta määrärajan yli'.

Tässä kohden kielenkäyttäjien kannattaisi herkistää korvaansa. *Rajata* ja *rajoittaa* -verbien merkityserosta saatu hyöty valuu hukkaan, jos *rajaaminen* päästetään syrjäyttämään *rajoittaminen* myös sen luontaiselta kanta-alueelta.

Verbeillä on vanhastaan myös johdoksansa. Jo Nykysuomen sanakirja tiesi, että *rajautua* (samoin kuin *rajoittua*) sopii merkitykseen 'olla rajakkain': »karjalaunun suomeen rajautuvat länsimurteet». Nykyään ei *rajoittua*-verbiä mielellään käytetä tällaisissa paikoin, enempää kuin seuraavassakaan lauseessa: »Aihe rajautui kirjoittajan mielessä helposti.» Sen sijaan on normaalikieltä jatkuvasti lause »Valmennus *rajoittui* (= supistui) muutamaa ylimalkaiseen neuvon». Jos tässä puhuttaisiin »rajautumisesta», verbi olisi taas karannut aloiltaan.

Valppautta siis tarvitaan: *rajaamisen* ja *rajoittamisen*, *rajautumisen* ja *rajoittumisen* eroa kannattaa jatkuvasti pitää silmällä.

2.

Rajoittaminen on siis estämistä nousemasta enimmäismäärän yli, pysäyttämistä, supistamista (»tulipalo saatiin rajoitetuksi»), uudempi *rajaaminen* taas rajojen asettamista yleensä (»alue saatiin rajatuksi»).

Jos nyt kunnanjohtajan oikeuksia *rajoitetaan*, tuloksena ovat *rajoitetut oikeudet*. Olen aiemmin kolkkanut samanlaista passiivin toista partisiippiä *suljettu* ja huomauttanut silloin, että tällaiset muodot vaativat nimenomaan henkilötekijää. *Suljettu ikkuna* on jonkun tai joidenkuiden kiinni panema ikkuna; voisi tietysti puhua *kiinni olevastakin* ikkunasta, jos ei haluta tähdentää, miten kiinniolo on syntynyt. Vastaavasti *määrätty suunta* on ihmisen määräämä suunta. Niinpä harjut

eivät kulje ruotsinmukaisesti »määrättyyn suuntaan» vaan *määräsuuntaan*. Ihmisenkin määräämä suunta on yhtä hyvin ja nasevamminkin *määräsuunta*, jos ei nimenomaista huomiota kiinnitetä määrääjän osuuteen.

»Äänestämään oikeutetut jäsenet» on samaan tapaan moitteetonta kieltä, jos oikeuttajana ovat ihmiset. Taas kävisi paremmin *äänivaltaiset* (ei »äänioikeutetut»!) jäsenet, jos äänioikeus riippuu sanokaamme säädöksistä ja vain välillisesti siis ihmisistä. Mutta mitään ihmisoikeuttajaa ei ole takanakaan, jos sanotaan: »Vaatimukset tuntuvat oikeutetuilta.» Eihän niitä ole kukaan vielä oikeuttanut; ne ovat vasta oikeutettavissa, toisin sanoen *aiheellisia* tai *hyväksyttäviä*.

Palaan nyt *rajoitettuun*. Nykysuomen sanakirja antaa siitä mm. esimerkin »Parlamentin oikeudet eivät olleet rajoitetut». Se onkin puolustettavissa sillä, että ihmisen myöntämiä nuo rajoitukset perimältään olisivat olleet. Yhtä hyvältä, ehkä paremmaltakin kuulostaisi silti lause »Parlamentin oikeudet eivät olleet *rajalliset*».

Mutta jos vaikkapa ihmisen käsityskykyä sanotaan »rajoitetuksi», ollaan jo harhateillä. Tässä kävisi juuri *rajallinen*, ja voihan sanoa näinkin: Ihmisen käsityskyvyllä on *rajansa*. »Kovin rajoitettu näkemys» taas olisi suomalaisittain *suppea, ahdas, ahdasrajainen* näkemys. »Rajoitetut voimavarat» olisivat *vähäisiä, niukkoja*. Ja kun selitetään, että »lippuja on tarjolla vain rajoitetusti», sama asia voitaisiin suomen keinoin ilmaista monellakin tapaa: vain *vähän*, vain *niukalti*, vain *jonkin verran*.

Kansankieli on tähän tehtävään kehittänyt kokonaisen kasvuston sanoja: jotakin on vain *määrätteeltä, määräselältä, määräkseeltä* (länsimurteissa) ja *määrälti* (enimmäkseen itämurteissa). Moni lukija kai tuntee kotipuolestaan tämäntapaisen sanan omalta kuulemalta. Kyllä niistä yleiskieleenkin olisi, erityisesti sanasta *määrälti*, jota joskus näkeekin painetussa sanassa. Lippuja voi siis olla jäljellä myös mää-

rältä, ei »rajoitetusti».

Kaksinkertainen kummallisuus taas usein on partisiipissa *rajattu*. Alussahan huomautin, että *rajaaminen* on rajojen vetämistä yleensä, ei supistusmielessä: maastoalue voidaan rajata, mutta alkoholin käyttöä pyritään rajoittamaan. Usein kuitenkin näkee erheellisesti puhuttavan alkoholin käytön »rajaamisesta», ja samaan käyttöön pohjautuvat seuraavatkin esimerkit:

»Huumetoimiston tutkijoiden mahdollisuudet toimia oman piirinsä rajojen ulkopuolella ovat kovin rajatut.»

»Toisaalta myös teknologia (riittäisi muuten: *tekniikka*) kokonaisuutena heijastaa tiettyä maailmankuvaa, jonka sovellutusala (mieluummin: *sovellusala*) on kuitenkin rajattu.»

Tämmöinen on vanhan »rajoitetun» turhaa heijastumaa uuden »rajaamisen» kautta nykykieleen. Luontevassa kielessä tutkijoiden mahdollisuudet ovat *rajalliset*, ja samoin rajallinen on maailmankuvan sovellusala.

Nostetaanpa arvoonsa suomen kielen erityispiirteitä, varsinkin jos niillä saadaan ilmi osuvia merkityseroja. Kaiken ei tarvitse lamaantua ruotsin ja Euroopan valtakielten standardikaavan rutistukseen.

TERHO ITKONEN